

sőt ellenkezőleg! Jól látjuk azonban azt, hogy a jövődőt irányító tanárok, nevelők nagy többsége felül tud emelkedni a szakszempontokon és megérti a kor nagy parancsát, amely csakis az egységes nemzeti életre nevelés szükségességét látja maga előtt.

Egy nagy feladat áll még azonban a tanári, nevelői karok előtt; ezt az egységes nevelési rendszert tökéletesen kiépíteni magukban is, s a kari szellemben is irányítóerejűvé tenni. E ponton még igen nagy feladatok vannak, Mert csak egyénenként látjuk a feladat fontosságát, de nem ismerjük még, és tisztán nem világosak előttünk azok az eszközök, amelyek az egységes nemzeti nevelést egy intézet keretében is megvalósíthatják. Ennek egyetlen eszköze pedig csak az, hogy a *nevelői gondolatot* minden hivatásbeli ténykedésünkben szempontjaink és főképp szakszempontjaink *főlé rendeljük*. Kevesebbet tanítani, többet nevelni, — ez legyen a mi irányítónk! Mert új, szebb magyar jövődőt csakis az ifjúság új nevelésével, új rendszerű irányításával és vezetésével érhetünk el. Ebben az új nevelésben pedig egyedül az egységes nemzeti jellem lehet vezetőnk.

Belohorszky Ferenc dr.

Irodalomtörténeti évszámok és események grafikus ábrázolása.

A modern tanítás különös előszeretettel alkalmazza a grafikus ábrázolást az összes tantárgyaknál, különösen ott, ahol nehezen érzékelhető fogalmak alkotásáról, vagy ilyen fogalmak rögzítéséről van szó.

A grafikus ábrázolásra való törekvésnél a kiindulópont mindig az a tény, hogy a fogalmak — néhány primér fogalomtól eltekintve, — *derivált* fogalmak, amelyeket más fogalmakból vezetünk le, illetőleg reláció-fogalmak, amelyek csak más fogalmakkal kapcsolatban kapnak értelmet.

Az irodalomtörténeti fogalmak legnagyobb része reláció-fogalom. Így pl. ennek a fogalomnak „Arany János”, csak akkor van értelme, hogyha azzal számos más fogalmat (Toldi, szabadságharc, Petőfi, Juliska, stb., stb.) relációba hozunk. Az irodalomtörténeti évszámoknak is csak akkor van értelmük, ha relációba hozzuk azokat más évszámokkal, illetőleg azokhoz fűződő eseményekkel.

A reláció-fogalmak természetéből következik, hogy mind-egyiknek annyi az értéke, ahány reláció tapad hozzá. Ha te-

hát tanításunk közben új fogalmat nyújtunk, az annyit ér, ahány régi és új fogalommal hozható relációba. A tanítás eredményességének tehát végső fokon két mértéke van: hány fogalmat tudunk adni és ezeket a fogalmakat milyen sűrű relációs-hálózzal tudjuk egybeszőni.

A földrajz, a természetrajz, a számtan tanárai már régen megtalálták a módját annak, hogy a tanuló reláció-alkotó tevékenységét grafikus ábrázolások útján megkönnyítsék, tehát rászoktassák a tanulót arra, hogy saját iniciatívájából, öntevékenyen iparkodjék a megszerzett új fogalmakat minél sűrűbb relációs vonatkozásokkal átszőni. Egyedül a történelem és az irodalomtörténet tanárai között nem vált még általánossá ez a jól bevált elv. Különösen áll ez a hiány az évszámok közötti relációk tekintetében, ami annál csodálatosabb, mert a földrajz tanárai már sok évvel ezelőtt megtalálták a módját annak, hogy a statisztikai adatok megtanításánál ne vessék indokolatlan teherpróba alá a tanulók számmemóriáját. Ezzel szemben, — hogy konkrét példát idézzünk, — alig van történelemtanár, aki meg ne tanítaná és számon ne kérné Luther születésének és halálának évét, a német parasztlázadás évét, a wittenbergi tételek kifüggesztésének évét, a schmalkaldeni háború befejezésének évét. A tanulók, — szegények, mit tehetnének egyebet, — be is „vágják“ ezeket az évszámokat. Azonban a legjobb tanulókat is zavarba lehet hozni (sőt nem egyszer a történelem tanárát is), ha megkérdezzük: megelőzte-e a tételek kifüggesztése a német parasztlázadást, vagy nem, — Luther a schmalkaldeni háború befejezése előtt, vagy után halt-e meg. Pedig évszámok betanulásának csak akkor van célja és értelme, ha ilyen relációk megalkotását elősegítjük. Ennek hiányában az évszámok betanulása pusztán mnemotechnikai bravur, amelynek nincs több értéke, mintha egy exotikus telefonkönyvet memorizáltatnánk.

Évszámok betanulása tehát nem lehet öncél, hanem csak eszköz: eszköze a fogalmak közötti relációk megalkotásának. Mivel pedig a legtöbb tankönyv meg sem kísérli, hogy a tanulót ebben a reláció-alkotó munkájában támogassa, vagy ilyen relációk alkotására útmutatást adjon neki, teljes mértékben a tanárra hárul a feladat, hogy a tanuló reláció-alkotó tevékenységét az évszámokkal kapcsolatban megindítsa.

Hospitalásaim alkalmával, de az idevágó szakirodalom áttanulmányozása útján is sokféle reláció-alkotó kísérlettel ismerkedtem meg évszámok tanításával kapcsolatban. Van közöttük olyan is, amely a mohácsi vész évszámát alkotó számjegyek között úgy teremtett relációt, hogy matematikai művelet útján az egyes számjegyekhez egyet-egyét adatott hozzá. (Tehát 1 és 1 az kettő, — 5 és 1 az 6, — „összesen“ 1526). Az utóbbi „módszertől“ eltekintve talán az összes megismert módszereket felhasználtam az alábbi eljárás kidolgozásánál.

Az irodalomtörténeti évszámok relációs hálózatának kiépítését már a stilisztika tanításával kapcsolatban meg szoktuk kezdeni, de csak az év végén, a magyar történeti oktatás anyagának befejezése után. Ekkor kiválasztunk 13 évszámot, a történelmi ismeretek segítségével lerögzítjük, hogy milyen események fűződnek hozzájuk és az írók születésének, halálának, műveik megírásának időpontját ezekhez az évszámokhoz viszonyítjuk.

Ez a 13 évszám a következő:

1. a tatárjárás,
2. a mohácsi vész,
3. a bécsi béke,
4. a szatmári béke,
5. Mária Terézia uralkodásának kezdete,
6. Bessenyei fellépése,
7. a felvilágosított abszolutizmus bukása,
8. az inszurrekció bukása,
9. Széchenyi fellépése,
10. a szabadságharc bukása,
11. a kiegyezés,
12. a millennium,
13. a trianoni béke évszámai.

Az évszámokat úgy válogattuk össze, hogy egyúttal a legtöbb korabeli író életében fordulópontot jelentsenek.

A standard-évszámokhoz fűződő események lerögzítése után minden tanuló készít magának egy papirosból való „évszám-mérővesszőt”, amelyen ezek az évszámok az egymástól való időbeli távolságnak megfelelően helyezkednek el. Az egy évnek megfelelő távolságot úgy választjuk meg, hogy egy évszázadnak megfelelő távolság a tanuló füzetében vízszintes irányban elférjen. (A középiskolákban használatos füzettypusnál egy évnek másfélmilliméter, a kereskedelmi iskolában használatos füzeteknél 2 milliméter felel meg.)

1. Irodalmi alkotások tartalmával kapcsolatos vázlatok.

A IV. osztály végén, a stilisztika anyagának ismétlése alkalmával, minden írásban kidolgozott tartalom címe alá berajzolatjuk az illető író életének és alkotásának relációs vázlatát. Így pl. Arany János: Fülemlé című költeményének tartalma fölé az alábbi ábrán bemutatott relációs vázlat kerül. (A tanulók a fekete vonalat kék, a felette sraffozott vonalat piros színnel szokták jelölni, a háromszögű éket pedig fekete tintával rajzolják bele.) Az alsó vonal a „standard” évszámoknak egymástól való időbeli távolságát szemlélteti, a felette levő vonal az író életét, — míg a háromszögű jel az irodalmi alkotás keletkezési idejét ábrázolja (l. 1. ábra).

1. ábra.

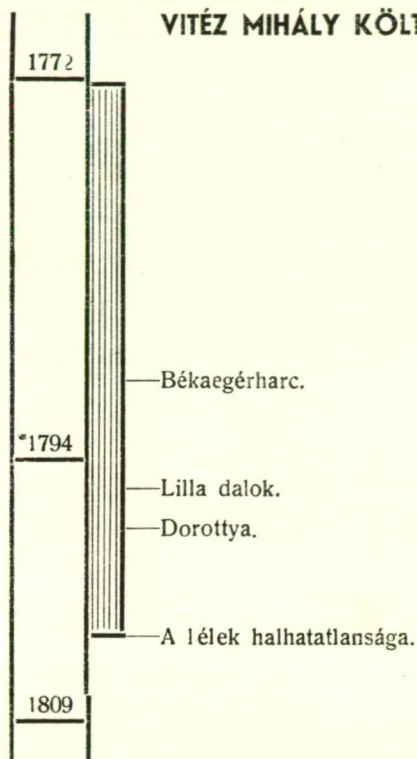
A relációs vázlatot természetesen egy kis fogalmazási gyakorlat formájában oldatjuk fel. A tanulók tehát a költemény tartalmának elmondását körülbelül a következő szavakkal vezetik be, vagy fejezik be: „Ezt a költeményt Arany János írta, aki Széchenyi fellépése előtt született és a millennium előtt halt meg. Így átélte a szabadságharcot és a kiegyezést. A fülemile című költeményét a szabadságharc után írta”.

2. Összefoglaló vázlatok.

A következő osztályban, az ötödik osztályban (a felső kereskedelmi iskolák első évfolyamában) minden füzetben feljegyzett tartalom címe alá, már az év elejétől kezdve, lerajzoltatjuk az illető irodalmi alkotás relációs vázlatát. Ismétlések alkalmával összegyűjtjük (írók szerint) a megismert költeményeket és a relációs vázlatokat egy összefoglaló relációs vázlatban egyesítjük. Ugyanígy járunk el, az előző évek olvasmányi anyagának összefoglalása alkalmával a VI. osztályban (a felső kereskedelmi iskolák II. évfolyamában). Így alakul ki pl. Csokonai Vitéz Mihállyal kapcsolatban ezen évfolyam végén az alábbi összefoglaló relációs vázlat (l. 2. ábra).

Ezeket az összefoglaló relációs vázlatokat szintén fogalmazási gyakorlatok formájában oldatjuk fel. Így pl. a 2. ábrán feltüntetett vázlatot a tanulók körülbelül a következő formában mondják el: „Csokonai Vitéz Mihály Bessenyei fellépése idejében született és fiatalon, az inszurrekció bukása előtt halt meg. A felvilágosult abszolutizmus bukása, Martinovics kivégeztetése diákkorára esik. Röviddel ez előtt az esemény előtt írta meg komikus époszát, a *Békaegérharcot*, — röviddel utána a *Lilladalokat* és a *Dorottya* című komikus époszát. Közvetlenül halála előtt írta a *Lélek halhatatlansága* című tankölteményét.”

Igen ajánlatos ezeket az összefoglaló relációs vázlatokat fali táblák formájában is elkészíttetni. Elkészítésük a tanuló kollektív munkájának eredménye. Igen hatásos szemléltető eszközt kapunk, ha két-két standard évszám közé eső időközt más-más színűre festetünk, vagy még egyszerűbben: más-másszínű papírból készíttetjük. A színek összeállításánál ügyelnünk kell arra, hogy 1. a színek harmonizáljanak egymással. 2. a színek kifejezzék az illető kor „hangulatát”. Így szürke, vagy fekete színt kap a szatmári béke, a felvilágosult abszolutizmus bukása, a szabadságharc, a trianoni béke utáni kor. A remény zöld színt kapják a „szürke” korszakok utáni korok, — míg a gyász-

2. ábra.

san szürke korokat megelőző idők felelőtlen optimizmusát narancsszínnel jelölhetjük.

Nagyon megkönnyíti ezeknek a szemléltető falitábláknak az elkészítését a reklámszaküzletekben kapható, puha, színes papírból „stancolt”, fonák oldalukon gummírozott reklámbetűk alkalmazása, amelyeknek a segítségével a táblák feliratait készíthetjük el.

3. Irodalomtörténeti vázlatok.

A VII. és VIII. osztályban (a felső kereskedelmi iskolák III. és IV. évfolyamaiban) ezeket a relációs vázlatokat ismét bővítjük. A bővítés úgy történik, hogy az író életét jelképező vonalrendszer egyik felére az életrajzi élményeket, másik oldalára az irodalmi dokumentumok címeit írjuk fel. Az alábbi ábra Csokonai életét és műveit ábrázoló relációs vázlatot mutatja be (l. 3. ábra).

Ezek a vázlatok (az idézetek, tartalmak, méltatások kivételével) mindent magukban foglalnak, amit a tanulónak az illető

íróról tudnia kell. Alkalmazásuk eredményeképpen a tankönyv megszűnik „magolási anyag” lenni, — inkább forrásmunka lesz a tanuló kezében, amelynek segítségével a vázlat hiányos pontjait kiegészítheti, amelyben a vázlat esetleg homályos pontjaira magyarázatot talál. A feleletek sem lesznek többé mnemotechnikai produkciók (a bemagolt tankönyvszövegnek többé-kevésbé értelmes hangsúllyal való elrecitálásai), hanem önálló szóbeli fogalmazási gyakorlatok. A jó érdemjegyek sem a mechanikus magolásra beidegzett tanulókat fogják jutalmazni, hanem azokat, akik képesek ismereteikről saját szavaikkal értelmesen beszámolni, tehát azokat, akik az irodalomtörténeti adatokat tudatos öntevékenységgel feldolgozni (csoporiosítani, megfogalmazni) képesek. Kétségtelen, hogy ezek a feleletek nem lesznek olyan statisztikai és retorikai remekművek, amelyenket az irodalomtörténeti tankönyvek elméleti részeinek bemagolása árán produkálnak a tanulók, azonban a tökéletlenebb forma a tanuló saját munkájának, gondolatformáló képességének dokumentuma és így ezek a feleletek pedagógiai szempontból értékesebbek, mint a megszabatosabban elszavalt tankönyv-frázisok.

4. Táblázatos vázlatok.

Az irodalomtörténeti anyag ismétlése alkalmával ezeket a bővített relációs vázlatokat egyesítjük. Mivel azonban a felső osztályok tanulói, különösen ismétlések alkalmával, annyira túl vannak terhelve munkával, hogy komplikált rajzok elkészítésével nem lehet őket megterhelni, ezeket az összefoglaló táblázatokot nyomdai úton készítjük el. (L. a csatolt színes táblázatot.)

A tanulók számára ez a táblázat sem befejezett valami, hanem csak anyag; eszköz arra, hogy saját feljegyzéseiket rávezessék. Az író fontos életrajzi eseményét egy kis félkörrel jelzik az író életét jelképező vonal fölött, — az irodalmi dokumentumokat pedig ugyancsak egy félkörrel ezen vonal alatt. A tanuló tehát az anyag átismétlése alkalmával maga előtt látja, mint valami térképen (amelyről azonban hiányzanak a város és folyó nevek), az irodalom egész életét.

5. Összefoglalás.

A relációs vázlatoknak a segítségével pontosabb képet kap a tanuló az irodalom életéről, mintha évszámok százait magolattjuk be vele.

1. Az irodalmi alkotások *tartalma feletti* vázlat azt szemlélteti:

- a) milyen standard-évszámok közé esik az író élete;
- b) milyen két standard-évszám közé esik a kérdéses irodalmi alkotás;

AMADE LÁSZLÓ
 FALUDI FERENC
 MIKES KELEMEN

VERSEGHY FERENC
 BESSENYEI GYÖRGY

ORCZY LŐRINCZ
 ÁNYOS PÁL

BARÓTI SZABÓ DÁVID
 VIRÁG BENEDEK

DAJKA GÁBOR
 SZ. SZABÓ LÁSZLÓ

BACSA NYI JÁNOS
 KÁRMÁN JÓZSEF

DUGONICS ANDRÁS
 GVADÁNYI JÓZSEF

FAZEKAS MIHÁLY
 KAZINCZY FERENC
 CSOKONAI V. M.

KISFALUDY SÁNDOR
 BERZSENYI DÁNIEL

KÖLCSEY FERENC
 KATONA JÓZSEF

KISFALUDY KÁROLY

SZÉCHENYI ISTVÁN

KOSSUTH LAJOS

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

BAJZA JÓZSEF

CZUCZOR GERGELY

J Ó S I K A M I K L Ó S
E Ö T V Ö S J Ó Z S E F

PETŐFI SÁNDOR

D E Á K F E R E N C

G Y U L A I P Á L

A R A N Y J Á N O S

K E M É N Y Z S I G M O N D

J Ó K A I M Ó R

S Z I G L I G E T I E D E

M A D Á C H I M R E

T O M P A M I H Á L Y

T Ó T H K Á L M Á N

L É V A Y J Ó Z S E F

A R A N Y L Á S Z L Ó

S Z Á S Z K Á R O L Y

T H A L Y K Á L M Á N

V A J D A J Á N O S

T Ó T H E D E

R E V I C Z K Y G Y U L A

K I S S J Ó Z S E F

C S I K Y G E R G E L Y

M I K S Z Á T H K Á L M Á N

G Á R D O N Y I G É Z A

M Ó R A F E R E N C

A D Y E N D R E

ÉLETRAJZI TÁBLÁZAT

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET TANÍTÁSÁHOZ

ÖSSZEÁLLITOTTA: Dr. HÁZY ALBERT

TÁVOLSÁGOK ESZTENDŐ

ENGEDÉLYEZÉSRE FELTERJESZTVE

A CSELEKVÉS ISKOLÁJA MELLÉKLETE

CSOKONAI élete és

Debreceni református civis-család

1772

VITÉZ MIHÁLY költészete

Debrecen: diákok: kollégium

Rezália: szerelem

Cinikus társadalomkritika

Legáció: későn tér haza: kicsapják

Pozsony: országgyűlés

Komárom: Vajda Júlia: szerelem
: családás
: magány
: mámor

Csurgó: tanár

Kaposvár: farsang

Hazatér

Rhédeyné temetése

1794

Szerelmes versek

Békaegérharc

Diétai Magyar Múza

Lilla-dalok

Reményhez

Tihanyi echóhoz, Magánossághoz

Berdalok

Karnyóné

Dorottya

A lélek halhatatlansága

1809

3. ábra.

- c) az író életének melyik szakaszára (ifjúkorára, öregkorára, férfikorára) esik az irodalmi alkotás;
- 3. Az *irodalomtörténeti vázlatok* az előbbi pontokon kívül azt szemléltetik:
 - d) milyen sorrendben következnek egymás után az illető író alkotásai;
 - 3. A *bővített vázlatok* az előbbi pontokon kívül azt szemléltetik:
 - e) milyen életrajzi élménynek milyen irodalmi dokumentum felel meg;
 - 4. A *nyomdai úton készített táblázatos vázlat* ugyanezeket a relációkat szemlélteti, de
 - f) az írók egymásközi viszonyában (melyik író született korábban, melyik kezdte korábban működését, melyik fejezte be korábban, melyik halt meg később, milyen irodalmi események esnek pl. 1809. és 1825. közé stb. stb.).

Az 1. pont alatti vázlatokat a IV. osztály végén és az V. és VI. osztály folyamán készítettjük el. A 2. alattiakat az V. és VI. osztály végén, az ismétlések alkalmával. A 3. alattiakat a VII. és VIII. osztály folyamán, a 4. alattiakat pedig ezen évfolyamok végén használjuk.

A fontosabb évszámok betanulásáról természetesen ezek után sem mondhatunk le, már a tanulók számmemóriájának fejlesztése érdekében sem. A számmemóriabeli fogyatékoság azonban ezeknek a relációs vázlatoknak a bevezetése után nem fog kihatni a tanuló irodalmi tájékozottságára, mert az eddig elengedhetetlenül szükséges számmemória helyett a tanuló szín- és forma-memóriáját használtuk fel a tanuló irodalmi tájékozottságának megalapozására. E transzponálás következtében a számmemóriabeli gyengeséggel megvert tanuló tehát nem fogja csökkent teljesítőképességének hiányát olyan területen is érezni, ahol arra tulajdonképpen szükség sincsen. De a jó számmemóriával rendelkező tanulók is hasznát veszik a relációs vázlatoknak, mert velük is megesik, hogy memóriájuk az évszámok tizes, sőt százas számjegyeiben hagy ki és 1815. helyett 1715-öt, vagy 1875-öt mondanak, — a relációs vázlatok pedig éppen az évszázadot és évtizedet rögzítik le szinte kiirthatatlan pontossággal a tanuló lelkében.

Házy Albert dr.